

Evelina Belcheva

(Bulgaria, Sofia University St. Kliment Ohridski)

A Witness of his own Time. In the Abyss of an Impossible Utopia Ethica

Abstract: The paper features a discussion on the notes in Petar Dinekov's journal made since late 1989 until the last day of his life. His "notebooks", as the author calls her subject of research, are studied through systemic conceptualisations and juxtaposition with other memoirs, through exploration of the societal and political situation and personal relationships, as well as through the perspective of implicitly present ethical choices to the end of painting a vivid picture of Dinekov's personality, one that reveals new and sometimes surprising aspects.

Key words: Petar Dinekov, Notes, Transition 1989, Blaga Dimitrova

Евелина Белчева

(България, Софийски университет „Св. Климент Охридски“)

СВИДЕТЕЛ НА СВОЕТО ВРЕМЕ.

В бездната на една невъзможна „утопия етика“

Послеслов на съставителя към изданието „Записки от „Прехода“ на Петър Динеков.
София: Издателство „Огледало“, 2020.

.....
*Но винаги се намира един.
Неотстраним като въздуха.
Призванието свидетел,
равно на светец и апостол.
Има общ родов корен
със съвест, свят, светлина.
Дори и пръстта,
която ще хвърлят отгоре му,
за да му запуши устата
навеки веков –
ще поникне на свирка
и тя ще сви-сви-сви-
детелства
за най-свидното –
Истината.*

Свидетел, 1979

Блага Димитрова

Зад историята има нещо, за което не е достатъчен един обикновен поглед. Това е животът ни – и който не го съзре, няма право да ни съди...

Боян Пенев

Двама емигранти във времето

Ако искаш да бъдеш адекватен на себе си, не можеш да намериш място в нашия печат – трябва да пишеш само в дневника си (Борис Делчев, авторът на най-известния досега Дневник в българската литература, в непубликувани записки; 1975). Тъкмо това правя и аз.

Като юрист Борис Делчев непрекъснато повтаря, че трябва да се създават не само литературни произведения, трябва да се създават и документи, които един ден ще се окажат важни, необходими за литературната история, документи като алтернатива на официалния културен живот. Неслучайно Блага Димитрова отбелязва, че застава „вътрешно изправена на пръсти“ пред личността му. Заради неговата непреклонност към конюнктурата:

Чужд на всяко чиновничество, той будеше дълбока почит. Доминанта в неговата литературна дейност бе вместо класово-партийната критика – критиката на партийността (Димитрова 1992: 231/Dimitrova 1992: 231).

„Сега е време на дневниците“ – споделя в тетрадките си и професор Петър Динеков – връстник, приятел и съмишленик на Борис Делчев. В днешно време действително се оказва, че личните записки, писани за чекмеджето, са апокрифната литература и апокрифната история на времето. Защото дневникът е емигрант във времето. Един ден все пак се завръща като всички емигранти.¹

По това време обаче личните записки са единствената възможна форма на „вътрешната емиграция“. За да бъдат адекватни на себе си, авторите трябва да емигрират от културния живот. „Изгнаници“ в дневника. Борис Делчев:

Питам се: дали и аз не съм в емиграция, като пиша дневник за чекмеджето, а не книги? Възможно е. Невъзможно ми изглежда друго – че ще се намери някой да изрови и оползотвори тези страници.

И двамата автори съзнават, че техните записки са своеобразен апостроф не само на течащото битие, а и на преоценките на бъдещето. Когато става дума за преиначаване на факти от биографии, на събития, личности и оценки, най-честият апостроф на Петър Динеков е: „И все пак съществуват дневници“. Истината ще бъде разкрита след време при публикации на протоколи, спомени, дневници, архиви...

„И все пак съществуват дневници ...“ – това е друг възможен надслов върху огромния айсберг от архиви на прехода, все още дълбоко потопен в небитието на историята. Толкова точно намерен от Динеков, този надслов изразява тяхната дълбока вътрешна интенция: да свидетелстват за скритата същност на историческите събития. Записките се представят като личен апостроф на историческата „истина“, колкото и да е условна тази претенция. Единствената надежда, която тогава изглежда невъзможна и на двамата хронисти е, че „един ден“ ще се намери някой да изрови и оползотвори тези страници, писани в късни часове. В късните часове на вечерта и нощта. Както се пише тайно завещание пред смъртта... Показателно е, че и двамата използват абсолютно един и същ израз: „в късни часове“... Вероятно двамата връстници и приятели са споделяли един с друг под сурдинка за заниманията си в късните часове – на нощта, и на живота...

¹ Неизброими спомени се натрупаха за времето на прехода. Но в жанра на дневниците, много по-ценни с документализма си, известните досега са само няколко: Радевски 2000 (не бях чувала дотогава толкова резки морални присъди, толкова рязък и саркастичен изобличителен патос); Марковски 2003 (за периода 1989-1992); Радев 2005 (вторият дневник, който с професионалното си чувство за историчност фиксира и времето на промените 1990-1995).

„Историята ще се пише по дневници – не по ежедневници.“ Тази сентенция, записана от Борис Делчев още на 19 април 1960 година, е дълбоката мотивация на неговите записки. Той е убеден, че „един ден“ по техните дневници ще бъде писана „голямата“ история. Но както е печално известно, историята се пише от победителите, а победителите едва ли ползват дневници, особено дневници на интелектуалци. Повече се уповават тъкмо на ежедневниците. Но може би все пак такива дневници ще останат – поне в ролята на „коректив“ на официалната история.

Прелиствайки за пореден път „Фрагменти“ на Далчев, нашият професор прави особен вид завещание, като има предвид дневника си: Това не са „творби“, а материал, който може би някой в бъдеще ще използва.

5 юни 1991, сряда

Безспорно за него това не са били случайни хрумвания, но размисли, впечатления, наблюдения, които живеят като част от творчеството, като израз на творческата му личност; обмислял ги и ги е обработвал като литературни произведения. Затова в тях няма излишни изрази и думи. По друг начин аз отбелязвам в тетрадките своите впечатления и размисли – бързо, без обмисляне, най-често в късните часове на вечерта и нощта. Това не са „творби“, а материал, който може би някой в бъдеще ще използва... Сега аз нямам време дори да прелистя тези натрупани тетрадки, а камо ли да ги обработвам по Далчевски.

Записките на Петър Динеков съдържат изключително важни за литературната история размисли, разговори и документални сюжети. Задължително е те да бъдат извадени на бял свят от тъмния обелиск на архивите и да бъдат обговорени: като факти на литературната история, а в последната им част, от времето на прехода, и като факти на политическата история. Те са като лакмус за литературно-историческата достоверност. Защото това не са спомени, в чиято автентичност винаги имаме основание да се съмняваме, а записки в момента, по горещите следи на случващото се. Задължително е да се намери ролята и мястото им в културно-историческия контекст.

Въпреки критицизма си, Борис Делчев стои на партийни позиции, чувства се най-спокоен като подмени партийния си билет – като документ за правоверност. „Това са записки на един комунист срещу самия себе си“, припомня думите на Норберт Рандов съставителката на неговия дневник Марияна Фъркова (Фъркова 1995: 8/Farkova 1995: 8). Но животът на Борис Делчев не стига до промените, интересно е как би ги описал от позициите на марксист социалдемократ, непреклонен към конюктурата.

За разлика от Борис Делчев, Петър Динеков не се идентифицира с никаква партия и идеология. Заявява, че е „индивидуалист“, държи на духовната си независимост, затова винаги е отказвал да стане партиен член. Според него важна е личността и нейните етични императиви. Личността има своето автономно право на избор. Единствен безпартиен директор на институт в БАН. Единствен безпартиен ръководител на катедра в Софийския университет. Това е прецедент за времето. Негови са думите:

Безпартиен, при това със собствено мнение.

Владимир Василев е стоял на същите позиции, но едва 30 години след смъртта му такава позиция (да стои далеч от литературното политиканство) е оценена по достоинство:

За тия работи се въздава справедливост само след смъртта, приживе това вбесява всички лагери.

– пише в предговора към първото издание на статиите му едва през 1992 г. професор Тончо Жечев (Жечев 1992: 10-11/Zhechev 1992: 10-11). Цветан Тодоров, който отстриани

много добре е преценявал възможностите за научна кариера в България през 60-те години, пише за Петър Динеков:

човек безпартиен и минимално обвързан ... Това не означава да отказваш всякакъв компромис. Подобен максимализъм би изхвърлил човека извън обществото, би го превърнал в просяк или престъпник (Тодоров 2003: 59/Todorov 2003: 59).

Само за сравнение: дневникът на Борис Делчев, воден в продължение на около 50 години (1939 – 1987), наброява 12 705 ръкописни страници, от тях са издадени 473 печатни. Норберт Рандов отбелязва за този дневник:

Едва ли има равен на себе си по значимост сред бившите комунистически страни на Източна и Югоизточна Европа.

Нарича го „феноменално свидетелство“.

Дневниците на Петър Динеков са дори по-стойностни за литературната история. Не само по обхватност, но и заради личностите, за които се говори – най-известните и значими писатели и учени на времето. А също и заради прецизното чувство на Динеков за културно-историческата стойност на фактите и сюжетите, които си заслужава да бъдат записани. Но и по дълбочина и проникателност – особено записките от последните години. От културна история в личности, образи и сюжети, в последната си част – достигаща включително до първите три години от времето на „Прехода“, с дълбочината на анализа записките се превръщат в проникателна клинична анамнеза за моралната патология на „новото“ общество.

26 август 1990, неделя

За мен е ясно – обратен път няма, новото (уви, в някои случаи то е реставрация на старото) непременно ще възтържествува. Опасното е друго – хаосът, жестоката омраза, антихуманните похвати, политическата поквара, през която у нас минава пътят към новото, и това разцепление на нацията, което лесно няма да бъде преодоляно.

Самотен в своето време:

Аз представям само себе си

Ако някой иска да стане политик, той не може да остане интелектуалец, трябва да има нещо от убиеца в себе си, да бъде готов да пожертва хора, да ги прати на смърт в името на идеята, добра или лоша. Само такива хора се издигат в политиката.

Тези думи от интервю на Хенри Милър в ЛИК (1991, бр. 38: 7) професор Петър Динеков записва в тетрадките си и приема като свои. Датата на записа е 5 октомври 1991 година, все още началото на прехода, все още в „зоната на здрача“... Въодушевен в началото и подет от „вятъра на промените“, много скоро Петър Динеков изпитва болезнено разочарование и все по-засилващо се чувство за морален апокалипсис, който по никакъв начин не може да бъде предотвратен. Затова той „емигрира“ в дневника като убежище – самоизолира се в личното си пространство и наблюдава събитията отстрани. Избира позицията на духовен емигрант, защото разбира, че е безсилен да промени каквото и да е. Остава му само да записва...

На тази тема – интелектуалецът и властта, в края на живота си той замисля да напише статия под наслов „Самотни в нашето време“. Тъкмо за такива личности, цял живот в междувреме, цял живот на ръба между отминалото и още недошлото време. Споделя това с приятеля си Тончо Жечев:

Докато седяхме сами на масата и говорехме за дълбокото разделение, настъпило в нашата страна, за непримиримостта, за страшната, заплашваща националното ни съществуване липса на толерантност, човечност, патриотична чувствителност, казах му, че отдавна мисля да напиша статия на тема „Самотни в нашето време...“

„Самотността“ е също израз на борба – вътрешна, духовна, дълбока. Позовава се на отшелничеството на Иван Рилски, този „радикалист на духа“, както го нарича в днешно време д-р Николай Михайлов. Обратният случай е неговият съвременник Презвитер Козма, който се бори по друг начин – открито, сред обществото, с остри аргументи. И двамата събеседници са съгласни, че това противопоставяне на двата типа личност продължава и по-нататък в нашата история, до най-ново време.

Мисля, че България има нужда и от хора, които са „самотни“ в това време на политически домогвания, разправии, борби

– споделя Динеков и в един друг – „мъчен диалог“, с приятеля Йордан Радичков. Този „мъчен диалог“ се случва на първи март в студената пролет на 1990 г. Радичков е изпратен като „посланик на добра воля“ да убеди приятеля си да говори на първото официално честване на Трети март, обявен за нов национален празник. Писателят е наясно, че тържеството в Народния театър ще бъде политическа манифестация; друга манифестация ще организира опозицията. Познавайки приятеля си, чувства се твърде смутен в ролята на политически пратеник. И с право. Тактично, но недвусмислено Динеков отклонява поканата. Деликатно споделя, че не би желал в такъв политически момент да взема страна и да участва в партийни манифестации:

Политическите въпроси ме интересуват, но смятам, че има неща, които стоят над временното, над тесните партийни интереси... От чие име ще говоря? Аз представям само себе си

– заявява Петър Динеков и моли Радичков да предаде съображенията му.

Знам, че това не е приятно, но другояче не мога да постъпя.

Професорът, известен със своята отзивчивост и добросърдечие, абсолютно категорично и достойно отказва на посланика на добра воля. Така от политически, диалогът между старите приятели се превръща във философски, от злободневен – в надвременен. В подкрепа на мислите си професорът привежда откъси от статия на Юрий Лотман, която нарича „удивителна“. Направила му е силно впечатление, защото е в синхрон с неговите размисли: да уважаваш правото на човека да бъде различен. Чете я и на приятелските „вторници“ с Блага Димитрова и Елена Михайловска – за „вразумяване“... Статията е озаглавена „Мы живем, потому что мы разные“ (Лотман: 1990/Lotman 1990).

Ние трябва да се научим на общ език – това на първо място... Трябва да се научим да говорим с другите хора, които мислят по свършено различен начин. Трябва да се научим да ценим другите за това, че те са различни, без да изискваме те да приличат на нас... Човешкото общество се основава на различието между хората... Трябва да се научим да ценим в другия човек различния и да му осигурим това право – да бъде различен.

Радичков също високо оценява размислите на Лотман, въодушевен е и от идеята за „самотните“. Приятелството остава – въпреки отказа, до последните часове на Петър Динеков. Друг е въпросът за високата лична цена на този отказ: в събота, трети март, през нощта той получава тежък сърдечен пристъп, дни наред пребивава „на крехката граница между живота и смъртта“... Съзнава, че това е началото на края... Но професор Петър Динеков е категоричен в своя личен избор:

Подписвам само текстове, които лично съм написал.

Изборът да бъдеш вътрешно независим. Тоест – „самотен“. Извън. Отвъд политическия спектакъл – само спектакъл, сцена за самопоказ на политически актьори, разиграваци „истина“ и „морал“... „Политиката е лишена от почтеност“ – това е дълбокото убеждение на Петър Динеков. Заявява го многократно. „Моралната“ политика е противоречие в термините, на литературен език – очевиден оксиморон. Политикът няма съвест, той има само политическа цел. Неговата „съвест“ е да постигне целта. Нищо ново: политическата цел оправдава всякакви средства. На упрека за неучастие от Блага Димитрова, Петър Динеков отговаря (и счита за важно да запише отговора си):

Отговорих кратко, но категорично: обществената отзивчивост не се изразява само в участието в една или друга политическа групировка. Има и друг тип обществена активност: да разкриваш историческите пътища на своя народ, да издирваш и изтъкваш националните ценности. Това правя аз – и съм доволен, че изпълнявам важна обществена задача (4 октомври 1991).

А в разговор с другата си политическа опонентка, Елена Михайловска, споделя своята невъзможна утопия етика:

Това от една страна, а от друга – всеки от нас, и в малкото възможности, които имаме, да си създаде една морална атмосфера на по-малко компромиси, да живее в свой собствен остров, където да запази своята духовна автономност и същевременно в отношенията си към хората, търсейки доброто, да върши добро. Сложни въпроси, дълбоки морални смущения, за които няма рецепта – въпреки моите разсъждения.

На политиката като морален оксиморон, като нравствена шизофрения нашият професор противопоставя крехкостта на доброто, етиката на отношенията между хората. Но сред слепите въртопи на политиката, мъртви хватки и разпъвания на кръст, със сигурност не е успял да убеди опонентката си в реалността на своята морална утопия. Личности като него са осъдени да бъдат „самотници“. Времето е такова, че отказът от заемане на категорична дясна позиция, се възприема като ретрограден, равен на „комунизъм“... „Изгнаници във времето“ – така Блага Димитрова нарича подобни личности. Отглас от страшните думи на Симеон Радев – „Аз съм емигрант във времето“... Самотни, и в своето – и в нашето време.

Такава е историята на заглавието „Самотен в своето време“. Мисля, че то е най-точният и изчерпващ автокоментар за интелектуалната „самота“, за доброволното уединение сред другите на професор Петър Динеков и на личности като него. Мисля си сега, че и Блага Димитрова, на ръба на живота и смъртта, неслучайно се обрече на такава доброволна – недосегаема самота... Достоинство за респект и размисъл поведение.

Пиша не аз, някой друг пише вместо мен...

Социално-психологически разрез на една епоха

Отварянето на „Тетрадките“ на академик Петър Динеков е факт, който има стойност на културно събитие. Досегашната ни литературна история не познава подобен документ. Тези тетрадки са водени като дневникови записки от 1933 година, т.е. от ранната му младост, но системно – от началото на 60-те години до самия му край. Последният запис е от вечерта на 21 февруари 1992, петък, в навечерието, часове преди края – в ранната утрин на 22 февруари, събота. Записките си професор Динеков е поверил на професор Стефана Стойкова на 18 ноември 1986 година, да ги съхранява до 15 години след неговата смърт. Заветното желание е изпълнено точно.

„Тетрадките“ обхващат почти 60 години – цял един съзнателен живот, с едно прекъсване по време на войната и след 9 септември. Обяснимо е, семейството е покрусено от страшно нещастие: Петър Динев загибва в рамките на месец и двамата си братя и в същото време е обвинен, че е „фашист“, защото ходили с професорите Иван Дуйчев и Веселин Бешевлиев в научна командировка в Света гора, за да търсят там следите на българско присъствие и култура.

Нитра, 15 май 1985, сряда

Вече нямам време да напиша спомените, за да бъдат възкресени всички интересни хора, с които съм се срещал. Ще останат само бележките в тези тетрадки. След мен за 10-15 години ще потънат в архивите, за да съберат праха на забравата... В тях няма да има споменът за студентството в Софийския университет, за редакцията на „Литературен глас“, за впечатленията в Полша в продължение на две години (от Варшава се върнах точно преди 50 години в края на август 1935 г.), за „златорожците“, за двете пловдивски учителски години, за началото на преподавателската работа в Университета, за тревогите и вълненията през войната, за първите години след 9 септември, за шестте години секретарство в писателския съюз и срещите с чужди писатели. Загубеното време, по чиито следи вече е трудно да се тръгне...

За изкушените издирвачи на всякакъв род архиви ще разкрия: на друго място в дневника авторът е записал, че тетрадките от този период е дал за четене на Златка Благоева, негова състудентка и приятелка.

20 юли 1978: Някогашната ми състудентка Златка Благоева заболяла, склерозирала. За нея се грижел мъжът ѝ. А у нея има, от края на следването ми, няколко от първите тетрадки със записки на наблюдения, впечатления и хрумвания. Вероятно ще изчезнат, ако вече не са се изгубили.

Златка Благоева живеела в „Красно село“, не успях да открия нейни наследници. След смъртта ѝ през 80-те години заедно с нейните следи се губят и следите на тези ценни тетрадки. Така че няма място за подмолни въпроси от типа: „Защо авторът е направил една тъй голяма пауза?“, внушаващи съмнението, че „по някаква причина той е унищожил записите от тези години, тъй като не му се е искало да бъдат четени“... Както ясно се вижда, отговорът е даден от самия автор в неговите „Тетрадки“. Но архивните документи трябва да се проучват в целостта им, с доверие и добронамереност, и ред по ред ...

* * *

Текстът е пестелив, дори оскъден на факти от личната биография на автора. Но познатата ни щедрост и откритост, с която са предоставени разговорите с приятели и съвременници и факти от тяхното битие, превръща тази пъстра и любопитна картина на нравите в документ за времето: *Културна история в личности, образи и сюжети*. Ден след ден дневникът очертава биографията на българската интелигенция почти до края на XX век, до 1992 година. Биография в една „трудна, променлива историческа епоха, с много надежди – пише Динев, с много лутания, много разочарования и много провали“ (16 януари 1991). В целостта си тези тетрадки приличат на документален „роман“ за търсенията на поколението интелектуалци, живели през XX век. „Век на барабания възход и позорното поражение на комунизма“, както го характеризира и самият му „барабанчик“ – Христо Радевски.

Бих казала – това е една *автобиография* на българската интелигенция, защото нейният автор е един от най-видните, макар и не от най-типичните ѝ представители.

Историята на неговия духовен опит е в голяма степен история на духовния опит на българските интелектуалци през XX век. И той отдавна е избрал позицията на хроникьор, чието право да записва съвсем не се мотивира от личността му, а единствено от факта, че е съвременник и свидетел на събитията. И може би от редкия му статут на човек, който – по изключение – се опитва да съхрани своята духовна автономност и да стои встрани от националното разделение. Точно една година след случилото се на Националния празник, Петър Динеков записва:

Отказах, защото това бе празник, организиран от едно партийно правителство, а опозицията в същия ден организираше свое честване (1 март 1991).

Действително, такъв какъвто го познаваме, нашият професор винаги е стоял на крачка встрани от кипежа на случващото се, с обич ни е наблюдавал – някак „в ракурс“ и отдалече, от аспекта на времето. Изглежда тъкмо затова неговите оценки за хора и събития са точни и проникновени. Удивително е как прогнозите му неизменно се потвърждават от изминалото време и от развоя на биографими и исторически сюжети. Да, времето показва... Защото записките достигат дори до трагичния „крах“ на интелигенцията – разделното време след 1989-та и началото на 90-те години, и наблюдават с откровеност погнуса новите метаморфози на някои нейни представители, подети от слепите въртопи на промените... „Крах“ на интелигенцията – защото тя се отказва от съществената си – по презумпция – роля на перманентен апостроф на всяка власт, отказва се от мисията на духовен коректив на обществото, опита да се превърне в политически „игроч“ и да се вгради във властта – да влезе в роля чужда и абсолютно неприсъща за нея, в крайна сметка деградираща.

24 май 1990, четвъртък

Всичко така се е политизирало, че виждам – и моите бележки напоследък се политизираха. А това не е добре – най-малко политиката трябва да има място в тях;

тревожи се Динеков точно на празника 24 май, отчаян, че политическите страсти са превзели и неговото битие в дневника... Действително „Тетрадките“ са много по-ценни за историята на културата, като литературни записки, но в днешно време интересът към записките от прехода е до болезненост изострен, по тази причина тъкмо тази, макар и нехарактерна част от дневника представяме в това изложение. Дневникът е опит да се съхрани изминатият личен духовен път, който продължава 60 години. Но както пише Томас Ман за своите дневници,

човек мисли, че изобразява само себе си, че говори само за себе си, а се оказва, че поради дълбоки връзки и неосъзната общност е дал нещо свръхлично.

Да припомним и Макс Фриш:

Пишем не ние, пишат нас... (Константинов 1979: 5-6 / Konstantinov 1979: 5-6).

И още по-точното – казано от Блага Димитрова:

Пиша не аз, някой друг пише вместо мен.

Известна е формулата за дневника като среща със себе си, разговор със себе си. Дневниците поемат ролята на отдушник, катарзис, който действително приближава личността към самата себе си, освобождава я от натрупани негативни емоции, които в момента не могат да бъдат споделени. Според някои хора, те се пишат не за публикуване, а за автотерапия.

Докато в дневниците на Макс Фриш например, важни са не толкова събитията, а личността на автора, при Петър Динеков се наблюдава обратното: замисля едно повествование от йовковски тип, в което той е само свидетел, съзерцател, регистратор на съ-

битията. Превръща текста в хроника на случки, разговори, събития, срещи, записва дори телефонни разговори и актуални неща от пресата, съзнавайки, че всичко това е вътъкът, живеят на културно-историческата атмосфера. Тук присъстват разговори и срещи с личности, повече или по-малко значими за нашето културно развитие, отдавна забравени или все още актуални, но винаги интересни и типични за облика на времето. С течение на времето заявената в началото роля на автора само като регистратор на събитията се променя. Но в дневника няма нито капка „изповедност“, в смисъла, в който е обичайно да се търси в подобни текстове. Обект на „изповедта“ са събитията, значими за всички, но преживени дълбоко лично.

Призвание „свидетел“

Много хора са настоявали пред професор Динеков, особено в последните му години, да напише своите спомени. Отклонявайки това, той изразява съмнение – дали изобщо трябва да се пишат спомени:

Какво значи мемоари – нещо като фолклор: отделен факт, случка от живота, дори имена могат да бъдат представени в няколко варианта

отбелязва с типичното си чувство за хумор професорът на 4 януари 1991.

Мемоарите се пишат, за да бъдат четени, докато дневникът като лично пространство на автора, не винаги се води с презумпцията, че „един ден“ може да бъде четен, такъв модус е винаги условен. Години наред Динеков е записвал само за себе си, но с развоя на времето стига до мисълта, че записките му ще имат стойност и за бъдещите читатели:

Може би по-късно някой ще се заинтересува от тях, ще извлече по-интересните страници и ще ги направи достъпни за читателите. Мисля за тези бъдещи читатели и за тях пиша – може би нашият съвременен свят ще придобие за тях някаква екзотика (15 май 1985).

Органично чужд на всяка показност и самоизтъкване, авторът си задава важен въпрос, на който отговаря риторично:

Лично мен най-много ме смущава мястото на автора на спомените – къде да застане, как да избегне превръщането си в център?

Пишейки спомен, обичайно или по принуда, мемоаристът пише предимно за себе си: „Къде е моето място тук?“ – пита се Петър Динеков. И не само поради това. Някои хора изпитват „боязън“ да пишат спомени – повече от страхопочит: боязън пред онова, което е било; боязън пред неведомостта, енигмата на миналото. Дистанцията във времето е не само осмисляща, тя може и да деформира. Вероятно по подобен повод великата Ахматова произнася страшни клетвени слова:

Трябва да бъде убит с камъни всеки, който сяда да пише спомени!

По същия повод е и горчивото признание на Блага Димитрова, което звучи като продължение и мотивация на думите на Ахматова. По всяка вероятност това скръбно прозрение е родено в някой от доверителните и съкровени разговори привечер с незаменимия и предан приятел Петър Динеков:

*Мъртвите убиваме неспирно
с камъни – грамади от надгробия,
с прашки еластични от слова,
с мемоари – мор за паметта им,
гласовете им глушим със шум...*

Неспирно, 1986

Кой има право да пише спомени? –

Големият творец, големият учен, големият общественик и политик – пише Динеков – „геният“, да употребя това неточно и несигурно определение, може да бъде центърът, длъжен е да разкрива себе си, да следи собственото си развитие, да задоволи интереса на обществото, на читателите към неговата личност.

Според него такава личност никой няма да обвини в самоизтъкване, самохвалби, маниакалност. Още по-малко – в изкривяване на истината. Книгата на Борис Делчев „Познавах тези хора“ (1968) променя предубеждението му към мемоарната литература: убеждава го, че личното присъствие на интересен и културен разказвач придава по-висока стойност на разказите. Затова не са случайни приятелските думи на Динеков, отправени към Блага Димитрова, които са показателни:

Започвай да пишеш спомени – ти си писателка и то значителна творческа фигура. А за себе си – аз още ще си помисля... (20 февруари 1991).

Казва, ще си помисля, но тя отдавна знае за неговите сини тетрадки, изпълнени със „спомени от деня“. Но тук той е избрал позицията на обикновен съвременник, свидетел-очевидец и хронист на своето време. Затова си поставя въпроса: как да постъпи „обикновеният“ мемоарист. Разбира се, гледната точка на виден учен не е съвсем обикновена, но той е избрал да бъде преди всичко наблюдател, съзерцател на живота на другите. Неслучайно най-честата вербализация на неговата позиция е „като наблюдавах“... Най-съкровената му роля – като в йовковски обективен разказ – на единствен свидетел.

Но възможно ли е да се постигне това, човек да остане скрит зад завесата на фактите, да остане само обективен наблюдател? Дори любимият му Йовков не е успял да постигне това. Може би тъкмо оттам идва и тази „боязън“ от фиксирането на течашото като река битие на живота в избрани фрагменти – спомени, и явното предпочитание към мозаичната текстура на ежедневието – нещата от живота в тяхното действително случване. Дневниците имат предимството, че фиксират нещата от живота в момента, а не ги прекарват „през цедилката на времето“ и смяната на ориентира в спомените. Виждаш човека такъв, какъвто е при непосредствените изживявания, чувства, реакции – едновременно различен и единен, равен на себе си.

Интересно е, че за едно и също лице, за едно и също събитие в различни моменти авторът има различна гледна точка, различна оценка, понякога дори противоположна – точно като в живота, но и това е част от многоизмерността и автентичността на житейската истина, разкрива една далеч по-сложна и многостранна същност – и на автора, и на „персонажа“.

5 септември 1982, неделя

Обичам такъв род дневници – пише за дневника на братя Гонкур – те дават по-искрен образ на действителността. Колкото и литературно да са обработени, колкото и да действа вътрешна цензура, все пак всекидневните записи съдържат повече автентичен материал, отколкото биографиите и спомените, писани по-късно, от определена изходна точка.

Затова и спомените си остават завинаги в условно наклонение:

Ако аз бих се заел с писане на спомени, бих заел ролята на наблюдател. Мемоарите – това вече не е обикновена информация, това е литература, текстът трябва да бъде организиран като литература.

Разбира се, мемоарите са в по-голяма степен „литература“ – тук претенцията за автентичност се превръща в достоверност от друг разред, граничи с друг вид литера-

турност. А тъкмо липсата на всяка „литературност“ е привлекателна в записките. Всичко е „регистрирано“ абсолютно точно, читателят да реконструира смисъла за себе си.

„Литературността“ тук е опасна – може да се превърне в ефективна, повърхностна словесна игра, в литературна баналност, и още по-лошо – в лъжа.

пише Динеков, като отбелязва с удоволствие, че спомените на приятеля му, академик Лихачов, са написани „фактологично, исторически, а не „литературно“ (27 януари 1992).

16 февруари 1992 (пет дни преди края – на дневника, и на един живот):

Цял следобяд чета Кант; освобождавам се от нашето мъчно време и навлизам в един удивителен свят на мисленето, на възвишения мисловен полет на един от най-големите световни философи. Същинско очищение на духа...

От спомените се отказвам – ще ги замени този безкраен дневник (досега 297 тетрадки), но какво да избира? Боя се, че всеки избор вече е излишен, защото ще бъде безрезултатен. Може би най-добре е да продължа да чета Кант.

И още един цитат – от Бунин, любим автор, много сроден на Динеков, чел го е за успокоение и хармонизиране всред слепите въртопи на политиката. Успоредно с Кант: „В этом мире я только прохожий...“.

По-лесно е да се води дневник – отразяваш непосредно, най-кратко случки, събития, разговори, размисли

пише Петър Динеков. И това се оказва не само по-лесно, но и несравнимо по-точно, неподправено, достоверно. Затова и по-ценно от културно-историческа гледна точка. Действително, стойността на много от описаните личности и сюжети нараства с хода на събитията, те се превръщат в микромодел на времето, времето, което като лакмус проявява скрити същности... Някои сюжети, разговори и събития стават исторически символи – над ежедневно и мимолетното, придобиват дори иносказателен смисъл. Сякаш е бил убеден в това – че неговите записки и културно-исторически оценки ще се потвърждават от времето и така стойността им ще расте. Затова и неговото завещание е да бъдат отворени 15 години след кончината му. Изминаха вече 28 години. Записките са подготвени още преди десет години: – Като им дойде времето... Дали не е отминало вече?...

* * *

За жалост, или за щастие, биха казали съвременниците, неговите оценки невинаги бяха изразени външно, не бяха изговорени в общественото пространство. Невъзможно е било. По този повод много показателен е коментарът му по повод изказване на Валери Петров, публикувано в „Отечествен вестник“:

24 ноември 1990, събота

Има един момент, който ми направи особено впечатление, защото и с мен се случва подобно нещо: „Когато говорех за това, че не съм политик, исках да кажа, че не съм авторитет в тая област, че не мога да поучавам, да ораторствам в определена посока. По характер не съм такъв, мисълта ми винаги се развива с обратна връзка. В момента, когато защитавам една теза, в мен вече се готви обратното – каква уговорка трябва да направя, за да бъде съвсем точно казаното, да не отида в невярна посока. През цялото време разговарям с някакъв невидим опонент в себе си...“.

Но затова пък, записани в „Тетрадките“, тези разговори с „невидимия опонент в себе си“ придобиват още по-висока стойност. Тук опозициите със себе си са заявени ясно и недвусмислено, особено в „разделното“ време след 10 ноември, и абсолютно разколебават легендата за Петър Динев „като образец на невъзмутимо спокойствие“ (Протохристова 2010: 87/Protohristova 2010: 87), сговорчивост и безконфликтност.

Както във всичко, така и в политическите си оценки той запазва прословутото си „чувство за мярка“ – негова запазена марка. Но в записките има много остра критика за пораженията на партийния фанатизъм: за дълбоката пропаст, която партията е издълбала между себе си и борещата се опозиция, което не предвещава нищо добро. Перспективите са печални.

23 февруари 1990, вторник

Ето една от големите пакости, която нанесе на българската култура комунистическата партия, като подчини всички исторически и художествени принципи на своите политически критерии. Тази голяма вина на партията никога няма да бъде забравена и опростена. Пораженията на партийния фанатизъм хвърлят сянка върху някои положителни моменти на социалистическата култура – държавната материална помощ. Недоволството от безогледното господство на комунистическата партия играе голяма роля в настаналата обща криза в страната. Уви, тази криза се увеличава; за никакво национално единство и политическо съгласие не може да се говори. Перспективите са печални: издълбаване на дълбока пропаст между управляващата партия и борещата се опозиция не предвещава нищо добро в близко бъдеще. Тежки дни, безумие на едно цяло общество. Плюс всичко друго – непрекъснати подстрекателства от западните политици, които са облекли тогата на спасители на демокрацията. Съдба на малкия! Всъщност разгневена Европа води борба срещу Българската комунистическа партия...

В дневника се разкрива една личност на интелектуалец, който оценява хората и нещата от позициите на категоричен хуманистичен императив. Духът на някакъв възрожденски демократизъм. Той самият е написал, че като възгледи се доближава до „демократичната левица“. Но ясно се вижда в тетрадките, че за него основен критерий е единствено човешката почтеност, хуманност и справедливост. „Злото“ е антропологическо, не толкова идеологическо. Най-важното е чувството за културно-историческа памет и отговорност пред бъдещето, пред все още живите, на които тепърва предстоят трусове...

9 септември 1990, неделя

Ако бих започнал да пиша спомените си в такива трудни дни, бих поставил като мото първата строфа от „В часа на синята мъгла“ на Яворов. Ако трябваше да прочета последната си лекция в университета, бих я завършил със същата строфа:

*Неволно пита взор посоките далечи,
където се преплитат пътища, пътеки...
Що иде тук и кой отива там, – отвъд
сребровъздушните стени на кръгозора?
Живот и смърт се разминават всеки час.
Но кой ще назове честта и кой позора?
– Деца, боя се зарад вас.*

* * *

... И тъкмо заради тази неочакваност на модуса с още по-неутолима стръв, със спрян дъх, се поглъща това невсекидневно четиво. Особено от хора, които са били съвременници и свидетели на доста от сюжетите, да не говорим за самите „персонажи“, описани там с перо на белетрист и психологическо проникновение, най-често с обич и доброжелателност. Скенер в преценките си. И какъв такт, каква душевна широта...

Петър Динеков е съзнавал, разбира се, културно-историческата стойност на своите записки. Никъде не говори за това, но иначе не би предоставил с пословичната си щедрост това изключително богатство на Историческия архив. Друг е въпросът в какви ръце попаднаха... С присъщата си прозорливост на „рицар на скепсиса“, нашият професор със сигурност е предполагал и „други“ интерпретации... Какво би казал, може да се предположи:

На нищо ново не сме се научили. Печален белег на нашето време и тъжно предзнаменование за бъдещето...

– такава е неговата реакция по повод заклеяващите статии за известната книга за Багряна (16 октомври 1975). Убедена съм, че тъкмо той е прототипът в знаковото стихотворение на Блага Димитрова „Свидетел“. Неслучайно то предговаря този текст. Блага много добре знаеше за неговите „спомени от деня“, някои от тетрадките е чела и ползвала в работата си. Призвание свидетел: това е той, нашият професор Динеков. Сякаш е живял, за да записва, да свидетелства за своето време. Напълно възможно е един ден да се окаже, че заедно с неговите тридесет и пет книги, тези тетрадки са най-ценното, което е оставил... Живот и литература разменят местата си и действителността се превръща в някакъв нов тип реалност, където основен критерий е максимално възможната достоверност на записаното. Така в белетристичната по същество плът на документалното четиво образите на реални приятели, колеги и познати стават персонажи от един документален роман-изследване – социално-психологически разрез – анамнеза на духовния живот за повече от половин век. Като правило великодушен, благороден и премерен, авторът съзнава отговорността си на свидетел и хронист и не винаги успява да скрие разочарованията си дори от изяви на приятели, които би могъл да спести заради старото приятелство. Искрено страда, не е клише – до физическо страдание, когато вижда как близки на душата му хора изменят на самите себе си и според него губят престижа и доброто си име.

Но той е убеден, че приятелството се измерва с искреността, която може да издържи... Пред близки и приятели – неизменно защитава Блага, но на самата нея не спестява грешките, които дълбоко го нараняват. И тъкмо тогава е нейн най-предан приятел: „Боя се за нея!“ – повтаря непрекъснато. Не е било случайно стихотворението на Блага „Щом търсиш трайност“ още от 1974 г.

Приятелство между жена и мъж.

Да не повярваш.

Най-висшата игра със огъня.

Оплождане взаимно на духа.

*На този тих и звезден пламък
премръзналите пръсти аз си грея,
опарени от хищната любов.*

Известната „клетва“ на поетесата и душеприказчица пада като гръм върху него, със силата и невъзвратимостта на природно бедствие: – Блага се самоунищожава! – възкликва с дълбока болка и тревога за нея верният приятел през годините. Не са спестени и неподражаеми сцени на арогантност и цинизъм, един от главните актьори в тях е

Джагаров. От неговия кариеристичен делириум Динеков искрено се отвращава и тук не е преглътнал категоричната си оценка. Неговата представа за почтено поведение – като опит да се защити искреното приятелство и справедливостта, може да се разбере от следния запис:

23 април 1990, понеделник

Редовно ми се случва, откакто се помня, – да не се приспособявам към една среда със свои литературни или политически позиции, но да реагирам. Пример: при комунистите давам право при отделни въпроси на техните противници; при техните противници защитавам положителните неща в социалистическите промени. И това продължава и досега – в най-изостреното политическо време. Пред Радичков защитавам Блага; пред Блага защитавам Радичков – особено при маневрата на „Демокрация“ да го ухапе, като помести на първа страница едно писмо срещу него. Поради тая моя особеност (в края на краищата – опит да се защити справедливостта) често създавам у събеседниците си противоположна представа за себе си.

* * *

Известно е, че за каквото и да пише, авторът рисува самия себе си.

В края на краищата наблюденията, впечатленията – текстът, е организиран чрез собствената личност, чрез срещите, връзките с хората, с времето.

отбелязва самият Динеков. Колкото и да желае да се скрие, да избяга от самопоказ, този текст се оказва най-верният му автопортрет.

Главният персонаж в тетрадките е същият, какъвто го познаваме. И несъщият. Помним нашия професор – чужд на самопоказ и суета, разбиращ и сговорчив, вслушващ се в другия – с мекота и деликатност, духовен аристократ, който щади достойнството на хората и пословично щедро раздава духовните си притежания. Но в заогледалието на „прехода“ прозира и друг негов образ: изненадващо непредвиден – неузнаваем за нас, вероятно и за самия него: критичен, категоричен и безкомпромисен, дори рязък в преценките си. Толкова разочарован и наранен, че понякога дори губи характерната си „запазена марка“ – мярката. Самотен рицар на скепсиса в общото „пиянство на един народ“, едно велико пиянство, разбира се: – *Тежки дни, безумие на едно цяло общество. – Луди водят слепи! – Фали и обругаване на всички морални ценности.* – Преходът като морален оксиморон?... В отчаянието си, опитва се да напомни за етичните стойности на едно общество, което ги е загърбило и се надсмива над тях. В историята такива хора са били убивани с камъни... Отказват да го чуят дори довчерашни най-близки приятели. Не само са слепи и глухи за предупрежденията му, но дори предават дългогодишното си близко приятелство с него...

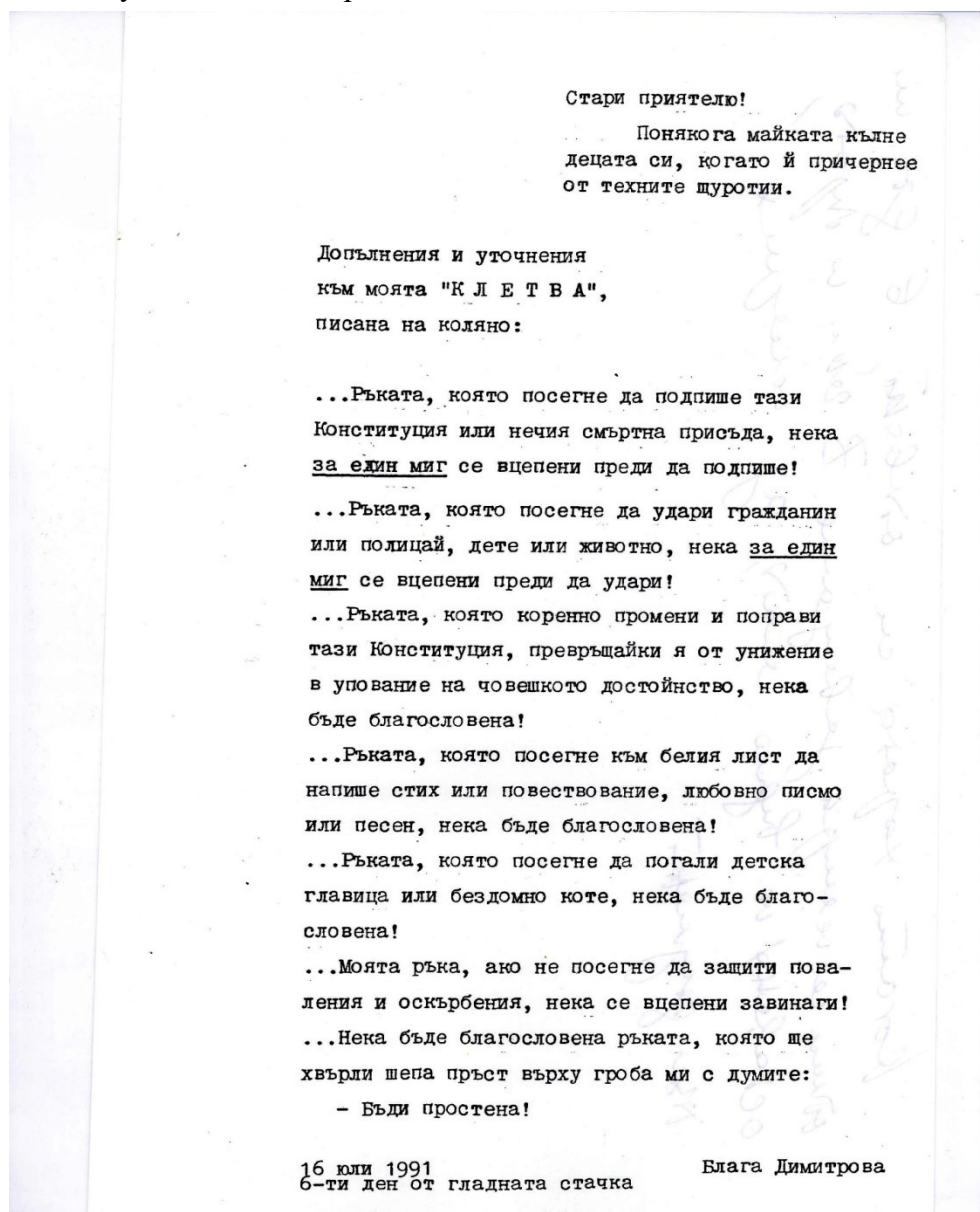
Дистанциране, загърбване, думи зад гърба... Толкова мълчалива драма има в неговото очакване Блага да отиде в болницата да се видят... И никакво обвинение. И в болката на Блага също, която дълбоко страдаше, до предсмъртния си миг, че политиката я е разделила от най-верните ѝ приятели.

Помня стъписването на мнозина, когато на 12 юли 1991 година прозвучаха тежките думи на Блага Димитрова срещу подписалите новата конституция. Помня и това колко дълбоко страдаше тя, че метафората, заключена в това отчаяно заклинание, не е била правилно разбрана. И от свои, и от чужди. Колко писма и телефонни обаждания с ругателства е преглътнала. Това е било смъртоносният трус...

На 16 юли 1991 г. Блага Димитрова оставя важен документ. Не го показва на никого. Но листът бе оставен на видно място в чекмеджето на писалищната ѝ маса. Намерих го още първия ден, когато започнах работа с архива ѝ. Порази ме това, че този по-

литически по характера си документ се превръща в изключително силна художествена творба. Творецът си остава творец, дори когато е потопен в мерзостта на политическото. За битието си като вицепрезидент Блага казваше, че е била изкушена като творец – да види човека „в коридорите на властта“... И да го опише. Дълбоко наранена от реакцията на близки хора, Блага обръща клетвата, насочва силата ѝ срещу самата себе си. Заклинание срещу насилието и жестокостта, унизяващи човека, и благослов на творчеството, на човешката обич и милост. Горчиво покаяние на една горда личност, която превръща „клетвата“ в благослов. И изключително силна поанта, от сферата на нейната „утопия етика“:

Нека бъде благословена ръката, която ще хвърли шепа пръст върху гроба ми, с думите: – Бъди простена!

В края на живота си Блага Димитрова поиска прошка от мъртвите приятели. Благородна простота и смирено достолепие. Като в антична драма. Достояния на духа от високото предучилище на смъртта. Останалото е мълчание... Дни преди края, в болницата, записах нейните думи, изпълнени с дълбоко покаяние... Публикувах ги на чети-

ридесетия ден, на 10 юни 2003 г. Едва като прочетох дневника разбрах, че те са били отправени всъщност към дългогодишния верен приятел Петър Динеков. Десет години откакто го нямаше. Но той е бил сигурен, че това дълбоко покаяние ще настъпи един ден. „Един ден“ – отвъд, там всичко е простено и надмогнато. „Дял Бога мертвых нет...“ – казва Ахматова.

Искам прошка от мъртвите си приятели!...

Чувствам се сега не „емигрант във времето“, както казва Симеон Радев, когато му измрели приятелите. Аз съм самоизключена от своето пространство. Не съм емигрирала, а съм се хвърлила в някаква бездна – вън от въздуха, който съм дишала, без да мога да осъзная какво губя! Чувствах – не съм на себе си! Но мислех – от умората е. А то е било отрязване на кръвообръщението от своята духовна среда, от приятелите. Диктатурата не можа да ни откъсне, а свободата го направи. Как съм го допуснала! При това съвсем не в млади, шури години...

Озъртам се – гърбове.

Оттегляне. Разграничаване.

Разбягване все по-далеч.

Не проумявам как съм могла в зряла възраст да се поддам на нова очевадна утопия. Оправдание пред собствената ми съвест би било да разкажа за това, което съм изпитала... Но дали ще имам време? Нужно е спокойствие да преосмисля всичко. Единственият начин да поискам прошка пред паметта на неколцина приятели и да предам предупреждение за хората – да не позволяват да ги впримчват в утопии, еуфории и тем подобни самозаблуди. Тук не става дума да бягаш от политиката, а да следваш своя път. Не да се поддадеш да те вкарат в техните коридори и лабиринти на властта, а ти да наложиш своя път. Като не можеш, няма да влизаш!

Няколко възможности има. Ето, Симеон Радев е възкресил своето време в книгите си. Умирайки, казва: – Направих нещо за България! – А всичките му ръкописи още не са издадени. До последния си ден той пише спомени, които оставя като безценен национален опит за поколенията. Ето, това е. Така би следвало всеки да намери своя собствен път...

Имаме примери и в другите страни. Нека да не са високите мерки, които не можем да достигнем – Солженицин, Сахаров, Надежда Манделщам... Но по-скромно – това, което ние сме в състояние да направим. Всеки в своите предели. И да не се губят изградените в изпитанията на годините стари приятелства...

Това е общата заблуда – непременно да се разграничим. И то – като че ли с нож се отрязаме... И всички имаме вина, но аз себе си обвинявам най-много, че допуснах да се поддам на ония слепи въртопи и еуфории на момента.

Искам прошка от мъртвите си приятели!

Дали ще ми простят...

Всяко обществено движение има своите полети и падения. Но през горчивата бледа на екзистенциалния опит Динеков ясно е виждал маските на формиращото се „ново“ време, претендиращо за „нов морал“. Фалш и лицемерие прозират зад завесата и в кулоарите на литературния бит. Същият отвратителен манталитет на пригаждане към новата конюнктура, на който е свидетел след 9 септември. Повторителността на историческото лицемерие го ужасява.

9 февруари 1992

Отношенията са страшно политизирани, тоест омърсени. Сега най-много се говори за трагедията в икономиката, но аз най-често мисля за друга трагедия – моралната, от която не виждам близко спасение.... XIX век създаде големите идеали и надежди, а нашият век ги разруши. За следващия век ... трудно ми е да прококувам (Писмо до проф. Р. Павлова от 9.02.1992).

Може би със своя мъдър монтеновски скепсис нашият професор да не изглежда особено непоколебим, дързък и мъжествен, и да не допада на онези, които харесват революционната патетика и „героичния ракурс“. Но той е хуманен и почтен без самопоказ и поза – в най-прекия, изначалния смисъл на думата. И тъкмо затова го помним в светлината на необикновено лично обаяние, мекота и човечност. През цялото време, докато си блаженствах в „Тетрадките“ – това обиталище на духа, се убеждавах: истината за личността стои заключена в нейната история, а самата история – в архивите. Архивът на професор Петър Динеков е неговият втори живот. Всъщност – реалният му живот. Който ние не познаваме. Паметта, която остава след човека, е по-важна, и по-реална дори, от действителния му живот. Сега се превръща в *свръхбитие*.

28 години, откакто той е Отвъд, а личността му, отразена в тези тетрадки, продължава да буди спорове и страсти... Тъкмо оттук идва и отчаяната ми дързост: да направя опит поне малка част от тетрадките, от последния период (на „големите промени“) да види бял свят. Крепи ме надеждата, че чистотата и почтеността на личността, обитаваша този оазис на духа, ще накара дори наранените и уязвените да го разберат и да простят...

* * *

От модуса на текста става ясно, че записките не са си самодостатъчни, не са само диалог със самия себе си. „Терапевтичният“ им ефект идва и от надеждата, че „един ден“ те най-после ще намерят контакт, докосване до други хора, ще разкрият неподозирани от тях истини... Мислени са като послание до човека след няколко поколения. Докато четях тези тетрадки, изживях не само живота на професор Динеков, изживях и своя собствен живот отново. Нито за миг не съм изпитвала нито капка от онзи „свещен свян“, който се изпитва при досег с архив, непредназначен за чужди очи. Петър Динеков освобождава абсолютно от това чувство. Но трепетът си остава. Всеки ред, всичко написано минава през мен като отправено лично до мен: „До всеки тебе“, както е казала Поетесата...

„Български културно-исторически времена и нрави“ – това е едно от възможните заглавия, което обмисля авторът. Това заглавие поставя акцент върху характера им на „културна история в личности, образи и сюжети“. След което, верен на себе си, той отново се връща на скромното и непретенциозно: „Свидетелства за (на) времето...“, с което навежда на мисълта за друго възможно заглавие, вече не на Динеков: „Свидетел на своето време“.

За себе си съм обозначила файла: „Петър Динеков. Тетрадки“ – най-непретенциозното и най-общото, но и най-прилича на натурата на автора. Една личност – далеч сложна и многостранна в същността си от познатата. А също – и от описваната. Или – от онази, която е била видима пред нас. Във времето – той остава самотен. Духът е бил винаги самотна и жертвена позиция. Неслучайно такива личности се превръщат в мост – мост между различните етапи в духовността. Мост между своето и „нашето“ време. „Фигура на континуитета“ – така го нарича професор Елена Михайловска (Михайловска 2010: 312/Mihaylovska 2010: 312). А професор Светлозар Игов му присъжда най-високото звание в духовната йерархия – „строител на българската култура“:

Тази цялостност на неговия поглед към науката, към културата, към духовността е достатъчен, за да ни покаже, че пред нас е не просто един от големите учени специалисти, а една от големите личности – строители на българската култура (Игов 2010: 317/Igov 2010 :317).

ПОСТ ФАКТУМ:
от съставителя

Резонен е въпросът – защо липсват обяснителни бележки?

В цялостния модус на записките по неизбежност се включва и друга гледна точка – на предговора и послеслова, които правят опит да обговорят – поне отчасти – записаното и личността на автора от днешна гледна точка. Невъобразимо трудно. Бележките винаги прибавят към дозата субективност, която е наложителна в подбора, защото в целостта си дневниците са необозрими. „Записки от „прехода“ са предназначени за по-широка публика, това не е академично издание. Всички имена, за които става дума, са достатъчно известни в общественото пространство.

Най-важното качество на текстовете е тяхната документалност и автентичност – „спомени от деня“. Но сякаш все още липсва необходимата дистанция и опит във времето, за да бъдат прочетени максимално обективно и да се намери мястото им в литературно-историческия контекст. Културната история има остра необходимост да запълва елипсите на близкото минало, но съвременето все още не е дорасло за безстрастна, „охладена“ историческа обективност. Доколкото го има, „гражданското общество“ живее в режим на нестихваща и все по-стръвна конфронтация.

Трябва да отбележим, че според нас дневникът на професор Петър Динеков е документ с максимална достоверност, но тя не трябва да се възприема абсолютно и безрезервно. Всеки дневник е силно субективен, лично пристрастен, това е основна характеристика на жанра: не е известна друга форма на „обективност“ освен субективността. По този повод винаги си спомням записката на Владимир Василев, съхранена от Симеон Султанов и академик Иван Радев:

Не обичам литературната история,
защото тя ми пречи да бъда субективен.

Архивът е „течашо битие“, безценен „жив“ материал, който ще бъде анализиран и изследван, а не „хербаризиран“ учебник по история. Длъжни сме най-после да разберем как се четат архиви! Архивът не е научно изследване. Не е и мемоар. Не е и художествено произведение. Това е история на личния духовен опит, който прераства в надличен. Една невсекидневна книга. Безценен източник, затова се казва „изворов материал“, защото е „извор“. След като е на академик Петър Динеков, по презумпция е много ценен, като си представим само с какви хора го е срещала съдбата. „Жива история“.

Задължително трябва да отбележим, че ние, разбира се, не се идентифицираме с всичко, което е записано. Но „не съществува нищо, ако не е било записано“. Записаното е факт, някакъв вид личен документ, то съществува. В него е заровен ключът към духа на времето. Времето е документирано, археологизирано. Каквато и да е истината, записаното остава, вградено в историческата памет. Неслучайно тетрадките са били предназначени за Историческия архив. Останалото е въпрос на реставрация и интерпретация. Морална, историческа, литературно-естетическа. Персонална оценка ще бъде дадена по-късно, от хората, които без съмнение ще ползват тези записки – историци, литератори, социолози, а и по-широка публика. В тяхната конвертируемост в различни области като материал за изследване и анализ ние сме убедени. В това няма никакво съмнение. Затова се потрудихме – да осветим поне малка част от тъмния обелиск на архи-

вите – с надежда посланието да стигне до „читателя от бъдещето“, за когото те са предназначени.

17 октомври 2020

110 години от рождението
на академик Петър Динеков

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиева 2010: *Бояджиева, Ст.* Петър Динеков, фолклорът и фолклористите. В: Спомени и размисли за Петър Динеков, 100 години от рождението му. София: „Проф. Марин Дринов“, 198-217 (Boyadzhieva 2010: *Boyadzhieva, St.* Petar Dinekov, folklorat i folkloristite. In: Spomeni i razmisli za Petar Dinekov, 100 godini ot rozhdenieto mu. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 198-217).
- Димитрова 1992: *Димитрова, Бл.* Борис Делчев. Критика на партийността, 12 октомври 1989. В: *Димитрова, Бл.* Отсам и отвъд: силуети на приятели. София: Котар, 94-123 (Dimitrova 1992: *Dimitrova, Bl.* Boris Delchev. Kritika na partiynostta, 12 oktombri 1989. In: *Dimitrova, Bl.* Otsam i otvad: silueti na priyateli. Sofia: Kotar, 94-123).
- Жечев 1992: *Жечев, Т.* Критическата драма на Владимир Василев. В: *Владимир Василев.* Студии, статии, полемики. София: Български писател, 5-10 (Zhechev 1992: *Zhechev, T.* Kriticheskata drama na Vladimir Vasilev. In: *Vladimir Vasilev.* Studii, statii, polemiki. Sofia: Balgarski pisatel, 5-10).
- Игов 2010: *Игов, Св.* без заглавие – В: Спомени и размисли за Петър Динеков, 100 години от рождението му. София: „Проф. Марин Дринов“, 315-318 (Igov 2010: *Igov, Sv.* In: Spomeni i razmisli za Petar Dinekov, 100 godini ot rozhdenieto mu. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 315-318).
- Константинов 1979: *Константинов, В.* Дневник на човешкия и творческия опит. Предговор. В: *Макс Фриш.* Дневници. Варна: Г. Бакалов, 5-9 (Konstantinov 1979: *Konstantinov, V.* Dnevnik na choveshkiya i tvorcheskiya opit. Predgovor. In: *Maks Frish.* Dnevniitsi. Varna: G. Bakalov, 5-9).
- Лотман 1990: *Лотман, Ю.* Мы живём, потому что мы разные. – Известия, бр. 55 (Lotman 1990: *Lotman, Y.* My zhivem, potomu chto my raznye. – Izvestiya, № 55).
- Марковски 2003: *Марковски, Г.* Кардиограми. Дневник (10 ноември 1989-30 декември 1992). Библиография на Георги Марковски. София: Сребърен лъв (Markovski 2003: *Markovski, G.* Kardigrami. Dnevnik (10 noemvri 1989-30 dekemvri 1992). Bibliografia na Georgi Markovski. Sofia: Srebaren lav).
- Михайловска 2010: *Михайловска, Ел.* Паметна вечер за акад. Петър Динеков. Столична библиотека, 16 октомври 1992 г. В: Спомени и размисли за Петър Динеков, 100 години от рождението му. София: „Проф. Марин Дринов“, 311-313 (Mihaylovska 2010: *Mihaylovska, E.* Pametna vecher za akad. Petar Dinekov. Stolichna biblioteka, 16 oktombri 1992. In: Spomeni i razmisli za Petar Dinekov, 100 godini ot rozhdenieto mu. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 311-313).
- Протохристова 2010: *Протохристова, Клео.* Професор Петър Динеков – от академичната фигура към автентичното присъствие. В: Спомени и размисли за Петър Динеков, 100 години от рождението му. София: „Проф. Марин Дринов“, 73-89 (Protohristova 2010: *Protohristova, K.* Profesor Petar Dinekov – ot akademichnata

- figura kam avtenticното prisastvie. In: Spomeni i razmisli za Petar Dinekov, 100 godini ot rozhdenieto mu. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 73-89).
- Радев 2005: *Радев, Ив.* Моите полудневници. 1970-1995. Велико Търново: Слово (Radev 2005: *Radev, Iv.* Moite poludnevniitsi. 1970-1995. Veliko Tarnovo: Slovo).
- Радевски 2000: *Радевски, Хр.* Разговор със себе си. Непубликуван дневник. София: Захари Стоянов (Radevski 2000: *Radevski, Chr.* Razgovor sas sebe si. Nepublikuvan dnevnik. Sofia: Zahari Stoyanov).
- Тодоров 2003: *Тодоров, Цв.* Дълг и наслада. Един живот на посредник. Разговори с Катрин Портвен. –В: Спомени и размисли за Петър Динеков, 100 години от рождението му. София: „Проф. Марин Дринов“ (Todorov 2003: *Todorov, Tsv.* Dalg i naslada. Edin zhivot na posrednik. Razgovori s Katrin Portven. In: Spomeni i razmisli za Petar Dinekov, 100 godini ot rozhdenieto mu. Sofia: „Prof. Marin Drinov“).
- Фъркова 1995: *Фъркова, М.* В добри и лоши часове. Предговор. –В: *Борис Делчев.* Дневник. София: Народна култура, 5-11 (Farkova 1995: *Farkova, M.* V dobri i loshi chasove. Predgovor. In: *Boris Delchev.* Dnevnik. Sofia: Narodna kultura, 5-11).